

על זה היה דוה ליבנו

תקציר המאמר

חובה עלינו להתאבל מאוד ו**באמת** על החורבן, ולא רק כמצות אנשים מלומדה

קטנות הדעת והחסר (החורבן) באישיות שלנו- הם הגורמים לכך שלא נבין להתאבל כראוי

האבל על החורבן ראוי לו להיות אבל שלנו

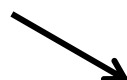

של כלל ישראל על תלאותיו שהן כהמשך לחורבן ביהמ"ק

של כל יחיד על ריחוקו מן הקדושה

כדי להתאבל כראוי עלינו להבין מה חסרנו בחורבן בית המקדש

נתרופף עמוד התורה שהיא החיבור של ישראל לקב"ה

נסתמו שערי תפילה, שעיקרה דבקות בה'

מניעת העליה לרגל שהביאה כל יהודי להתעלות שאין דומה לה

העדר הקרבנות המקרבים את היהודי לה'

אין לנו שיור אלא התורה הזאת

קושרים בין ישראל להקב"ה

מטרה נוספת לאבל: לחזק את הצפייה לכל אלו

על זה היה דוה ליבנו

קטעים מתוך וע"פ מאמרו של הרב רייס, הופיע ב"המודיע" ג' במנ"א תש"ס.

לתקציר

הלכות ומנהגי האבילות המקובלים בתפוצות ישראל בתקופת "בין המצרים" (ובתעניות החורבן), מהוים כעין מסגרת וביטוי חיצוני לתחושת הצער והעצב הפנימי הצריכים לשרור בלבבות.

בשום פנים איננו יכולים לפטור את עצמנו בקיום ההלכות ובשמירה על המנהגים בלבד, מבלי שנקדיש מחשבה ותשומת לב לאסון הגדול שאירע לעמנו בחורבן בית המקדש. חוסר ההתבוננות בנידון זה הופך את נוהגי האבילות לחסרי תוכן פנימי, וזו כשלעצמה תופעה פגומה. שאי אפשר להשלים עמה, הן הנביא ישעיה (ישעיה, יג-יד) מודיע בשם ד' כי השקיעה בשיגרה, המתבטאת במעשים חיצוניים שאין מאחוריהם כוונת הלב, היא שעלולה ח"ו להמיט על העם פורענות, כאב וייסורים. על ענין זה אומר הנביא: "יען כי נגש העם הזה, בפיו ובשפתיו כבדוני וליבו רחק ממני, ותהי יראתם אותי מצוות אנשים מלומדה. לכן הנני יוסף להפליא את העם הזה הפלא ופלא" לאור זאת לא יתכן שהמנהגים שנקבעו לנו לזכר מכות ואסונות אלו, יהוו בדבר נוסף של "מלומדה" חסרת לב ופנימיות.

בענין זה כתב בעל "פלא יועץ" ערך אבילות (אחרי שהוא סוקר את מנהגי האבילות שיש לנהוג כזכר לחורבן ובמיוחד בתקופת "בין המצרים") "אמנם לא המעשה הוא העיקר רק צריך להיות עין במר בוכה ולב נשבר ונדכה כאבל אם קודר ייאנח בשברון, מתנים על צער השמים והכל לפי הידיעה ולפי רוב האהבה, ולפי זכות הנשמה, והן אמת כי דלונו מאד ואין איתנו יודע מה חסרנו ומה אבדנו ומה גרמנו בעוונותינו הרבים. ומהו גלות השכינה ועד היכן מגיע צערה"

וצער העליונים והתחתונים, על זה ידו כל הדוויים דברים בוטים ומסמרי שער, כותב רבי יעקב עמדין אודות התופעה העגומה שאנשים אינם חשים כראוי בכאב על החורבן, בראותו בכך סיבה לצרות ולתלאות האימויות שפקדו את עמנו באלפי שנות הגלות. אלו דבריו (בסידורו דיני תשעה באב, חלון ו', טז)

"אלמלא לא היה אלא עוון זה בידינו, שאין מתאבלין, על ירושלים כראוי, די להאריך גלותנו, והיא בעיני הסיבה הקרובה היותר גלויה, עצומה וחזקה לכל השמדות המופלגות הגדולות, הנוראות, המבהילות הרעיונים אשר מצאנו בגלות בכל מקומות פזורנו. על צאורנו נרדפנו, לא הונח לנו... לפי שיצא. האבל הלז מליבנו. בהיותנו שוקטים בארץ לא לנו, שכחנו את ירושלים ולא עלתה על לבבנו, על כן כמת מלב נשכחנו, נוסף על יגוננו ואנחתנו."

להיות מיצר ודואג על החורבן

אולי ניתן למצוא צד של לימוד זכות על העובדה שתחושת האבל על החורבן אינה אופפת אותנו כראוי, בנימוק שבעקבות סאת הצרות שכל כך גברה עלינו, הלבבות נתקוהו והחושים נתאבנו, עד שכבר איננו מסוגלים להבין מה באמת אירע לנו. משולים אנו לילד קטן וחסר דעה שאינו קולט את עוצמתו של אסון שפקד אותו, והוא ממשיך להשתובב עם ילדים בני גילו, ואולי אפילו ממלא פיו צחוק. לעומד מן הצד שחוק זה יעורר רחמנות פי כמה. לא זו בלבד שילד זה איבד את יקירו, אלא

שגם דעת אין בו לבכות ולספוד. חמור מכך שבעתיים, מצב שבו אדם מבוגר איבד את שפיות דעתו בעקבות צרות תכופות שעטו עליו, ומבחינות מסוימות כך נראים אנו בסעיף הראשון מן ה"שולחן ערוך" (אורח חיים סי' א', סעיף: ג') כתב המחבר: "ראוי לכל ירא שמים שיהא מיצר ודואג על חורבן בית המקדש" על נוסח זה תמה ה"חידושי הרי"ם וכלום מי שאינו ירא שמים פטור מחובת הצער והאבילות על חורבן בית המקדש? והוא השיב, שמי שאינו ירא שמים אכן יש לו להצטער הרבה יותר על חורבנו הפרטי, אלא שהוא כל כך מרוחק מהקדושה, עד שאפילו אינו חש בצורך. להתאבל על החורבן. . . יש כאן ירידה למעמקי השיתין של התופעות ורמז לעובדה שגם חורבנו הפרטי הרוחני של אדם הינו סניף מן החורבן הכללי שממנו סובל העם, לפיכך גם אבל היחיד הינו כמין חוליה מן האבל והצער. הכלליים על חורבן הבית, ואינו אלא. אחד ההשלכות הנובעות ממנו כי זאת עלינו לדעת שחורבן הבית עם כל נוראותיו האימות, לא הסתיים בשעתו אלא היה פתח לעוד שרשרת של צרות. וסבל שמהן עדיין לא נגאלו רגליים לדבר שזו הסיבה שבגינה צירפו גדולי קדמונינו לספר הקינות הנאמרות בתשעה באב על החורבן, גם קינות נוספות לזכר מאורעות ותלאות שאירעו כמו גזרות תתנ"ו שריפת התלמוד ועוד. ביסוד דברים אלו. ההנחה שגם הסבל שנערם על עם ישראל בהמשך הדורות אף הוא פועל יוצא ישיר מחורבן המקדש: בידינו קינה הפותחת "על חורבן המקדש אספוד בכל שנה שנה הספד חדש" הצורך במספד חדש ולא להסתפק בישן מובן למדי, באשר כמו לכל דבר אפשר שאדם יתרגל גם למיספד, עד שזה לא ישאיר בו שום רושם. מאליו מובן שמספד שאינו נוגע ללב ולכליות וכולו רק מספר קטעים הנאמרים מתוך שיגרה, אינו ראוי לשמו. לכן חובת האבל על ירושלים והמקדש מחייבת לקשור בכל שנה ושנה מספד חדש, כדי להתעורר מתוך כך להצטער באמת על החורבן חובת קשירת המיספד המחודש נובעת מתוך הצרות המחודשות במרוצת השנה. כל המשברים וכובד היגון הצער ועגמת הנפש העוברים עליו, כולם הינם תוצאות של החורבן. נמצא שהמספד של השנה שעברה אינו מספיק להקיף את התלאות המתחדשות, ובעקבות מה שאנו ממשיכים לסבול חייבים אנו להתעורר לקינות מחודשות

העדר המזבח

כבר בפ"י חכמינו ז"ל (נדרים נ, ב) מצינו את הבטוי: "אבותינו אמרו: נשינו טוב, אנו, אפילו בעינינו לא ראינו" אנו, הרחוקים כל כך מדור החורבן, איננו מסוגלים אפילו לשער ולהעריך מה עמוק האסון שאירע לנו בחורבן בית מקדשנו. ומה עצומה המכה שבה הוכינו ושממנה סובלים אנו עד עצם היום הזה המקדש הרי היה כור אדיר של אנרגיה רוחנית שהקרין ללא הרף קדושה והתעלות בממדים שלא יתוארו על עם הקודש כתוצאה מהשכינה ששרתה במקדש, היתה בעם ישראל בימי הבית הראשון תופעת הנבואה נפוצה למדי, והעם יכל למשש בידיים את השראת הקדושה. בבית ראשון יכלו הכל לצפות בנוסים המתמידים שאירעו בקביעות במקדש, והאש על המזבח היתה רבוצה כארי. גם אם איננו מסוגלים לתאר לעצמנו כיצד כל זה התרחש, ברור למדי שמי שכל זה קרה מול עיניו לא יכול היה להשאר שוה נפש, ועל כורחו היה צריך להתעלות ולהתקדש אמנם בבית שני כבר לא היו הארון והכרובים וגם הנבואה פסקה מישראל, אולם הקרבת הקרבנות עדיין המשיכה. והשראת המקדש היתה גם אז בתוקפה אפשר שלבן דורנו קשה לתפוס את המשמעות של עבודת הקרבנות, ואולם בדורות ההם חשו בעליל איזו תרומה תרמו הקרבנות לדביקותם של ישראל בבוראם. שמם של הקרבנות, הרי מלמד על טיבם, שהיו מכשיר להתקרבותם של ישראל אל אביהם שבשמים. יש לך אדם שבשגגה בא דבר חטא לידו והוא חש שחל ריחוק מסויים בינו לבין קונו, ועל כן נפשו עגומה עליו, בימים ההם היתה תקנה על ידי הבאת קרבן על שגגתו אשר שגג. באמצעות הכבש או השא שהובא כקרבן הוא הביע את מעמקי רגשותיו לפני קונו. כל פעולה שנעשתה בבהמה כאילו ביטאה את אשר התרחש בתוכו. בשחיטת הכבש, הוא כמו הכריז על הכרתו שהמעשה הבלתי נאות שיצא מתחת ידו, היה לכאורה מחייב לא פחות מעונש כזה עליו אלמלא הבורא בחמלתו שמצא לו תקנה ואמר להקריב את הכבש תמורתו. גם בזריקת הדם על גבי המזבח הוא חש עד עומק נשמתו, כי ראוי היה שדמו הוא יזרק ויישפך, וכך גם בניתוח אברי הקרבן ובהעלותם על המזבח. ומאחר שעבר עליו תהליך זה של מירוק, כמו אבן אבן נגולה מעל ליבו בידעו נאמנה שחטאו כבר נתכפר וקירבתו אל אביו שבשמים שבה!?! להיות כמקדם. כלום יש בעולם כלי המרבה אושר ושמחה יותר מזה ויש לך אדם אחר שאפילו שמץ חטא אין בידו, והוא חי כל הזמן ברמה רוחנית נישאת, אלא שדוקא משום כך היה רוצה להתקרב עוד יותר אל הבורא. אוהב הוא את אביו שבשמים אהבה עזה, ובמה יוכל לבטא

אהבה זו? בזמן: המקדש יכול היה להביא קרבן של נדר או נדבה, ולתת בכך פורקן לאשר התרחש בנפשו פנימה, הקרבן שהועלה כמו אמר "רבון העולמים, יודע אני בבירור כי אינך זקוק לי ולמנחתי, וכי מה אוכל אני הקטן לערוך לך מלך המלכים?! אילו הייתי צריך להסב לך אחת מני אלף מכל הטובות שגמלת עלי, הן כל אלי נביות לא היו מספיקים. על כן, רבוננו של עולם, את עצמי רציתי להקריב לפניך. את רמ"ח אברי ושס"ה גידי מוכן הייתי לזבוח לפניך אילו רק יכולתי, על כן אחלה פניך שתחשב לי כאילו חלבי ודמי שרי ועצמותי הם אלו המועלים לפניך על מזבח קדשך. אין צורך לבאר שאם זו היתה המחשבה שנלוותה לקרבן, אחר שהאיל או הכבש הוקטרו, גם האדם שהקריבם חש עצמו כעולה כליל לד' הן הן הדברי שאמרו חז"ל (כתובות י', ב) שהמילה "מזבח" היא נוטריקון: **מזיח** (גזירות) **ומזין** (בזכות הקרבנות העולם ניזון) **מחבב**, את ישראל לאביהם שבשמים **ומכפר** (עוונות) לאור זאת כלום יוכל מאן דהוא להקיף בדעתו מה רב כיום החסר?! כאשר המזבח נעדר מבינותינו

מבלי באי מועד

בעקבות חורבן המקדש גם אין אנו יכולים כיום לעלות ולהראות ולהשתחוות לפני ד' בשלושת הרגלים העליה לרגל, בהיות המקדש על מכוננו, היתה הרבה מעל ומעבר למה שאיש מאיתנו מסוגל לחשוב ולהשיג, לנו זה עשוי, להצטייר כמעמד מרשים ואדיר שבו השתתפו רבבות אלפי ישראל, כאשר לב כולם פעם בקצב אחיד לקראת השכינה ומכיוון זה יצאו מחוזקים ומחושלים לעבודת הבורא ביתר שאת וביתר עוז. אולם לאמיתו של דבר אין זה מביע אלא. שמץ ממה שהעליה לרגל היתה באמת בקריעת ים סוף הגיעו ישראל לדרגה עילאית, עד שאפילו הקטנים שבישראל יכלו להתבטא (שמות ט"ו ב') **"זה קלי ואנוהו"** (השפת אמת לפסח תרמ"ו) מבאר שהנס שהיו עדים לו הוא שרומם את נפשותם מעבר למה שאדם מסוגל להעפיל בכוחותיו הטבעיים. להתעלות נישאה כזו זכו ישראל כל פעם, מדי עלותם לרגל לחצרות בית ד' וכך גם כשעלו ישראל לרגל - הן גם במקדש התרחשו ניסים קבועים, וגם על ידיהם התעלו ישראל. בקדושה, עד שיכלו לראות פני שכינה גם מתוך דברי חז"ל המתארים שבזמן העליה לרגל היו ישראל בבית המקדש "עומדים צפופים ומשתחויים רווחים" למד השפת אמת שם (שהעולים לרגל) ואפילו פשוטי עם התעלו עד לגובה רוחני נישא כל כך, עד שגופם כאילו לא תפסו. מקום כלל, וכל כולם היו לעצמים רוחניים שמעבר לתחומי הגוף והחומר, ומתנה זו אף היא אבדה מאיתנו בעוונותינו הרבים, עם חורבן המקדש. אילו היינו מבורכים בחושים רוחניים מפותחים לבטח היינו חשים על בשרנו מה נוראה, אבידה יקרה זו. אילו אזנינו היו כרויות לשמע רחשים רוחניים, לבטח היינו שומעים קינת היקום כולו על העדר כאוב זה עליו אומר הנביא (איכה א, ד) **"דרכי ציון אבילות מבלי באי מועד"** והמדרש מבאר שרצונו לומר שאפילו הדרכים שבציון מלאי יגון ואבל על שנבצר מהם למלא את תפקידם ולסייע לעלייתם של עולי הרגל לציון ולהתעלותו של ישראל בסולם הקדושה. אלא שכאמור, הגלות והצרות שתכפו השפיעו. עלינו כל כך, עד שאיננו חשים מה רב הכאב.

שתם תפילתי

מקובל לאמר שבמקום עמוד עבודת הקרבנות שלדאבוננו בטל מאיתנו, יש לנו תחליף מסויים בדמות עבודת התפילה. שהיא מהווה כעין תמורה לקרבנות, בבחינת **"ונשלמה פרים שפתינו"** אולם ההתבוננות במקראות ובמדרשי חז"ל מלמדת שגם עמוד עבודת התפילה נפגע בצורה קשה בעקבות החורבן. על כן: העידו חז"ל (ברכות לב, ב) משמו של רבי אלעזר "מיום שחרב בית המקדש, ננעלו שערי תפילה, שנאמר: (איכה ג, ח) "גם כי אצעק ואשווע, שתם תפילתי" נמצא שגם חבל הצלה זה שהושלך לעברנו, הינו רופף למדי. אמנם במצבנה אומלל אין לנו דרך יעילה יותר להתקרב לבורא ולהענות משאלותינו מאשר לשפוך. לפניו שיח מקרב לב, אולם עלינו לדעת שגם לתפילה אין את אותה עוצמה כפי שהיתה לה בעבר לב הן לב ליבה של התפילה הוא לא שטיחת המשאלות לפני הקב"ה, אלא קירבת האלוקים המתבטאת בה. המפרשים הצביעו על האמור ברש"י (בראשית ל, ח) כי הבטוי "נפתלתי" שורשו במושג "צמיד פתיל", לאמר, שהוא מבטא התחברות והתקשרות, ומכאן לימדו המפרשים, שגם המושג "תפילה" יסודו בהתקשרות. ובדביקות עילאית עם הקב"ה, ושאלת. הצרכים אינה אלא כעין מבוא וסיבה להתקשרות זו ובענין זה יסד מלכו של עולם שירושלים והמקדש הן השער שדרכו מתבצעת התקשרות נפלאה זו בין הבורא ובין יצוריו סוד גדול זה נגלה בשעתו ליעקב אבינו ע"ה, ועל כך

הוא הגיב באומרו (בראשית כח, יז) "זוה שער השמים" גם בימינו קובעת ההלכה שבתפילת שמונה עשרה צריך לכוון את הפנים לכיוון ירושלים והמקדש אולם העידו חז"ל שמבחינת העוצמה, אין זה אלא בבואה מהקשר הישיר שהיה קיים באמצעות התפילה, בזמן שהמקדש עמד על מכוננו, וגם על העדר זה הרבה יש לקונן.

התרופפות עמוד התורה

עיון נוסף יורה לנו שגם עמוד התורה התרופף עקב חורבן המקדש. מקרא מלא נאמר על כל (איכה ב, ט) "טבעו בארץ שעריה, מלכה ושריה בגויים אין תורה". חז"ל פירשו שהטביעה שעליה דן הכתוב הוא גניזת ארון הקודש, והנה מבאר הכתוב שכתוצאה מכך נוצר מצב נורא שכביכול ישראל מצויים באפילה של "אין תורה" על יסוד דברים אלו מסביר הגר"א (שיר השירים ו', ד) את נוסח הבקשה הנאמרת בפיונו לאחר סיום תפילותינו "יהי רצון... שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך" לאמור שכל עוד שלא נבנה בית המקדש, איננו מסוגלים להגיע לגלוי מלא של חלקנו בתורה. אמנם בחשכת הגלות הקב"ה חמל עלינו והשאיר לנו לפליטה את תורתו הקדושה, שעל ידי הלימוד וההגות בה מסוגלים אנו במידה רבה להתקרב אליו וליהנות מנועם זיו, על כך אמר הפייטן בסליחות "זכור ברית" "העיר הקודש והמחוזות היו לחרפה ולביזות וכל מחמדיה טבועות וגנוזות ואין שיוך רק התורה הזאת" אולם גם אם התחזקתנו בתורה. כיום תהיה בצורה המירבי, בשום פנים היא אינה משתווה לזו שהיתה בזמן המקדש סגולת התורה אמורה להתבטא בהארה. עמוקה שהיתה אמורה לחדור למעמקי הנפשות ולזכוכן בזוהר הנשמות, זו אינה. כאשר היה בתחילה מצוי בידינו מדרש מופלא של חז"ל מובא ב"אוצר מדרשים" תולה את אסון עשרת הרוגי מלכות בטיעון משובש וחצוף. שהיה בימים ההם בידי אחדים מפריצי העם: אחר חורבן הבית היו פריצי הדור מתגאים ואמרו מה הפסדנו בזה שנחרב. . . הבית, הרי יש בינינו תלמידי חכמים שמדריכין את העולם בתורתו ובמצוותיו מעתה מתברר שחוץ מעצות הפנים שהיתה בטיעון זה, כולו היה מבוסס על חוסר הבנה משווע, ויסודו בגישה מוטעית למושג "תורה". מי שהבין ותפס כדבעי את המושג "תורה" ידע, וגם חשב שאחר החורבן גם עמוד התורה נתרועע ואינו כפי. שהיה צריך להיות המכנה המשותף לכל החסרים שעליהם הצבענו הוא סתימת הקשר והריחוק שנוצר בין ישראל לאביהם שבשמים בעקבות החורבן. זו המשמעות הפנימית של העדר הקרבנות, חוסר האפשרות לעלות לרגל, סתימת שערי התפילה והתרופפות עמוד התורה.

נהפך לאבל מחולנו

אין זה אלא מעט מזעיר ממה שהפסדנו ואבדנו בעקבות החורבן, ודי באלו בשביל להעמיק את תחושות האבל והצער. שבקרבנו אולם לאבל זה מטרה נוספת: לחזק את הגעגועים והכמיהה לשוב מצבם הזוהר של ישראל לקדמותו. משמעות הדברים היא שאם בסכלותנו בעטנו וזלזלנו בקירבת האלוקים שלה זכינו מקרוב בהיות המקדש על מכוננו, שומא. עלינו לתור אחר קירבה זו ממרחק "ומי יתן ובמהרה יקויים בנו הכתוב (תהלים ל, יב) "הפכת מספדי למחול לי, פתחת שקי ותאזרני שמחה"